

Marulić i Biblija

Vuksanović, Stjepan

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:216634>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-15**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti

Stjepan Vuksanović

Marulić i Biblija

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2023. godina

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet Osijek
Odsjek za hrvatski jezik i književnost
Preddiplomski studij hrvatskoga jezika i književnosti

Stjepan Vuksanović

Marulić i Biblija

Završni rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje filologija, grana
teorija i povijest književnosti

Mentor: prof. dr. sc. Krešimir Šimić

Osijek, 2023.

Prilog: Izjava o akademskoj čestitosti i o suglasnosti za javno objavljivanje

Obveza je studenta da donju Izjavu vlastoručno potpiše i umetne kao treću stranicu završnoga, odnosno diplomskog rada.

IZJAVA

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napisao/napisala te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s navođenjem izvora odakle su preneseni.

Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/suglasna da Filozofski fakultet u Osijeku trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta u Osijeku, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

U Osijeku 15. 9. 2023.

STJEPAN VUKSANOVIĆ, 601983 11 0122234909 0

Ime i prezime studenta, JMBAG

Sadržaj

1. Uvod	1
1.2. O Marku Maruliću.....	1
2. Marulićeve Biblije.....	3
3. <i>Davidijada</i>	6
4. <i>Judita</i>	Error! Bookmark not defined.
5. <i>Suzana</i>	13
6. Usporedba književnog i biblijskog predloška	14
6.1. Marulićeve <i>Davidijada</i> odnosu na Bibliju	14
6.2. Marulićeve <i>Judita</i> u odnosu na Bibliju	15
6.3. Marulićeve <i>Suzana</i> u odnosu na Bibliju.....	17
7. Zaključak.....	18
8. Literatura.....	19
9. Popis priloga	20

Sažetak i ključne riječi

U radu se, prvo, prikazuju dvije Marulićeve Biblije koje se spominju u Marulićevoj oporuci. Riječ je o većoj Bibliji (*cum comento*), u četiri sveska i manjoj Bibliji (*sine comento*). Veliko izdanje Biblije u četiri sveska iz 1489. ostavljeno je poljudskoj braći. Osim toga Marulić je napisao tri epska djela kojima je predložak kakav biblijski tekst: epove *Davidijada* i *Judita* te epilij *Suzana*. *Davidijada* je biblijski ep na latinskom jeziku i spada među najvažnije epove europskog humanizma, dok je *Judita* najznačajniji ep hrvatske književne kulture. Po njoj je Marulić stekao naziv „otac hrvatske književnosti“ (I. Kukuljević Sakcinski). U radu će se stoga kratko analizirati i navedena epska djela, i to tako da se uspoređuju s biblijskim predloškom (genotekstom).

Ključne riječi: Marulić, Biblija, *Davidijada*, *Judita*, *Suzana*.

1. Uvod

Cilj ovog završnog rada kratko prikazati utjecaj Biblije na Marulića. Pri tome će se prvo osvrnuti na dvije Biblije koje su pronađene u Marulićevoj privatnoj knjižnici, a spominju se u njegovoj oporuci. Riječ je o velikom izdanju Biblije u četiri sveska (*cum comento*) iz 1489. i maloj Bibliji (*sine comento*) iz 1483. godine. Također je važan Marulićev *Compendium Bibliae*, u kojemu se nalaze Marulićevi vlastoručni sažetci o važnijim biblijskim mjestima. Pri prikazu spomenutih djela oslonit ćemo se na monografiju *Marcus Marulus and the Biblia Latina of 1489.* američko-njemačkog znanstvenika Franza Posseta i na dvije rasprave iz časopisa *Vijenac* čiji je autor hrvatski filolog Zvonko Pandžić. Osim toga, u radu će se analizirati, s obzirom na genotekst, odnosno biblijski predložak, i tri Marulićeva epska djela: *Davidijada*, *Judita* i *Suzana*.

Završni rad je podijeljen na nekoliko cjelina, a započinje prikazom Marulićeva života, za što je korištena knjižica Milana Pavelića *Učitelj svete umjetnosti*. U drugom poglavlju opisuje se Marulićev teološki rad i njegovo istraživanje Biblije. U trećem i četvrtom poglavlju riječ je o epovima *Davidijada* i *Judita* i epiliju *Suzana*. Prikazuju se sadržaji triju književnih predložaka nakon čega se u potpoglavljima ulazi u usporedbu biblijskih i književnih predložaka dviju junakinja i jednog junaka.

1.2. O Marku Maruliću

Marko Marulić je jedan od najznačajnijih književnika europskog i hrvatskog humanizma. O važnosti njegove prisutnosti na humanističkoj književnoj sceni piše Milivoj Solar u *Povijest svjetske književnosti*:

„Marulić, naime, nije samo 'otac hrvatske književnosti' - kako ga s pravom naziva naša povijest književnosti - nego je svjetski pisac i zbog toga što su njegova djela objavljivana u brojnim izdanjima u nekoliko europskih zemalja. On je pisao na tri jezika, hrvatskom, latinskom i talijanskom, a njegova latinska djela *Pouke za dobar život* prema primjerima svetaca [De institutione bene vivendi per exempla sanctorum), *Evandelistar* [Evangelistarium) i *Pedeset parabola* [Quinquaginta parabola) imala su, da tako kažemo, europski uspjeh, a naknadno otkriven (1956) latinski ep *Davidijada* [Davidias) prema mišljenjima znalaca usporediv je s vrhunskim europskim epovima. Već tim djelima Marulić tako može ući u red najpoznatijih europskih humanista“ (Solar, 2003: 141).

Marko Marulić je rođen 1450. u Splitu, gdje je i umro 1524. godine. O njegovom životu i književnom radu postoje dva izvora. Prvi je pohvalni životopis pjesnikovog prijatelja i biografa Frana Natalisa-Božićevića, koji je pripadao splitskom humanističkom krugu i dokumenti koje je objavio hrvatski povjesničar umjetnosti Cvito Fisković pod naslovom *Prilog životopisu Marka Marulića* u časopisu *Republika*. Marulić se obrazovao u splitskoj humanističkoj školi koja je bila pod vodstvom talijanskog humaniste Tidea Acciarinija. Kao mladić ostaje bez brata u dobi od dvadeset i šest godina, a to je razdoblje u kojem se povukao iz društvenog i javnog života. „Začudili su se i zabrinuli bez sumnje stari SPLICANI, kad se tako potpuno uklonio iz društva i javnosti njihov mladi zemljak“ (Pavelić, 1924: 7). Povijesni podaci govore o mladom književniku koji je nakon što se zatvorio u prostoriju obiteljske palače rijetko kada izlazio u javnost, a najviše je, kako Pavelić navodi u *Učitelju svete umjetnosti*, odlazio u crkvu gdje počinje živjeti za Boga i književni rad (Pavelić, 1924: 8). Događaj koji je naveo Marka Marulića na preobraćenje iz grešnog mladića u pobožnog kršćanina bila je buntovna priroda zbog koje je 1482. zatvoren u kuli splitskog kaštela. Do danas ostaje neriješen razlog zbog čega je Marko (Marulić) završio u tamnici. „Što se tiče Marulićeva zatvaranja, u nedostatku konkretnijih podataka, kao moguće okolnosti zbog kojih je do njega došlo spominjemo imovinske parnice koje su vodili on i njegova obitelj“ (Jozić, 2018: 106). Marulić je do smrti brata Šimuna uživao u raskošnoj odjeći, a i svojim se izvrsnim učenjem isticao među ostalim studentima na sveučilištu u Padovi. No, poslije nesretnog gubitka gubi i volju za materijalnim bogatstvom. „Sve do smrti predragoga brata Šimuna dosta je naglašenu brigu posvećivao odijevanju; mislim da ga je pomisao na ljudsku krhkost navela da otad svoj duh posve uzdigne prema božanskim stvarima“ (Božićević, 2007: 33). U razdoblju od 1490. do 1510. Marulić je zapisivao različite bilješke koje se nalaze u trogirskom kodeksu *Petronija*. „Naime, početkom 2005. utvrdio sam da prijepis Klaudijanove pjesme, koji se čita na posljednjim stranicama glasovitoga rukopisa Paris. lat. 7989 potječe od ruke splitskoga humanista“ (Lučin, 2014: 135). Bratislav Lučin piše da je jedan od najranijih zapisa gdje se uočava Marulićev rukopis bio prijepis Klaudijanove pjesme *De phoenice* (Lučin, 2014: 155). Marulić je bio poznat i po svojem domoljublju, a to je vidljivo i u njegovoj *Molitvi suprotiva Turkom*, koja je nastala u razdoblju poslije bitke na Krbavskom polju između 1493. i 1500. U njoj glavnu ulogu imaju hrvatski vitezovi u sukobu s Turcima. Spominje i razne slavenske narode koji sudjeluju u borbi s Turcima, a to su *Harvati, Bošnjaci, Sarbli i Poljaci*. Njegovo je najvažnije latinsko djelo *Davidias*, pronađeno 1924. u Nacionalnoj biblioteci u Torinu, zametnuto, i nezapaženo od naših učenjaka, da bi bilo ponovno pronađeno 1952. i objavljeno u Zagrebu 1954. i u Meridi (Venezuela) 1957. (Slamnig,

1970: 23). Milivoj Solar u *Povijest svjetske književnosti* naglašava i djela na hrvatskom jeziku kao što su poema *Suzana*, dramska prikazanja i pjesme ljubavne, bogoljubne i domoljubne tematike jer predstavljaju važana doprinos starijoj hrvatskoj književnosti (Solar, 2003: 141). Zvonko Pandžić objašnjava kako je Marulić pred smrt u oporuci darovao svoje knjige, a najznačanije su bile dvije Biblije, prva se sastojala od četiri sveska, druga je *sine comento*, i vlastoručni sažetak koji se zove *Compendium Bibliae* (Pandžić, 2019: 16). U oporuci govori o smrti bana biskupa Petra Berislavića kojeg preporučuje u molitve benediktinskoj sestri Viri, bratu Aleksandru zapovijeda da plati koliko treba za podignuće gradskih zidina, želi prodati komad zemljišta i novac podijeliti siromašnom puku i dogradnju zvonika svetom Dujmu te traži da ga pokopaju u crkvi svetog Franje. Humanist, književnik i hrvatski začinjavac Marko Marulić umire 5. siječnja 1524. godine.

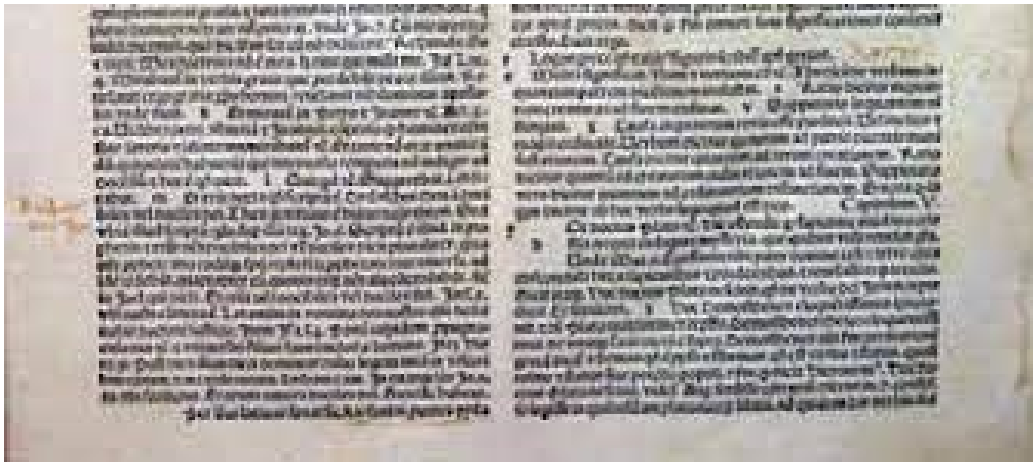
2. Marulićeve Biblije

U stvaranju svoje vlastite knjižnice Marko Marulić je obavljao djelatnost tipičnu za humaniste koji su u 14. stoljeću počeli sakupljati djela rimske i grčke književnosti (Posset, 2010: 142-143). Primjerice, Ivan Stojković, dominikanac i laureat na padovanskom i pariškom sveučilištu, a rodom je iz Dubrovnika, skupljao je grčke rukopise koji su oporučno ostavljeni dominikanskoj knjižnici u Baselu nakon crkvenog koncila u istoimenom gradu na kojemu je prisustvovao. Uređena verzija Marulićeve oporuke prikazuje stanje njegove knjižnice i daje na uvid deset skupina knjiga koje su označene velikim tiskanim slovima kako slijedi: *ECCLESIASTICI* (42 naslova); *POETAE* (15 naslova, od kojih je jedna sa komentarima sačuvana u knjižnici Katoličkog bogoslovnog fakulteta u Splitu); *GEOGRAPHI* (2 naslova); *GRAMATICI* (13 naslova); *COMENTO* (4 naslova); *EPISTOLAE* (6 naslova); *DE RE RUSTICA* (4 naslova); *ASTRONOMI* (3 naslova); *PHILOSOPHI et oratores* (32 naslova), uključujući i Cicerovo djelo koje se danas čuva u knjižnici franjevacu u Splitu (Posset, 2010: 144-145). Marko Marulić nikada nije usavršio znanje grčkog jezika kao što je implicirano minimalnom upotrebom grčkih slova u njegovim djelima, iako se povremeno koristio grčkim riječima na marginama *Biblia Latina* i *Repertorium* koje sadrže grčke riječi i pojmove u transliteraciji (Posset, 2010: 147). Marulićeve knjige koje pripadaju kategoriji «crkveni pisci» na detaljniji način mogu objasniti ono čime se splitski književnik zanimao. „Maruliću je Biblija bila nepresušno vrelo primjera (*exempla*) kreposnog života, ali i ljudske slabosti, navlastito oholosti, starozavjetnih slika i alegorijskih predložaka, zapravo gotovo cijelo književno mu djelo,

latinsko i hrvatsko, imalo je za ishodište Bibliju“ (Pandžić, 2019: 16). U skupini koja nosi naziv *Ecclesiastici* navedene su Marulićeve dvije Biblije. Rukopisne bilješke na početku prvog sveska „velike“ Biblije kažu da je to *Biblia cum postill*.

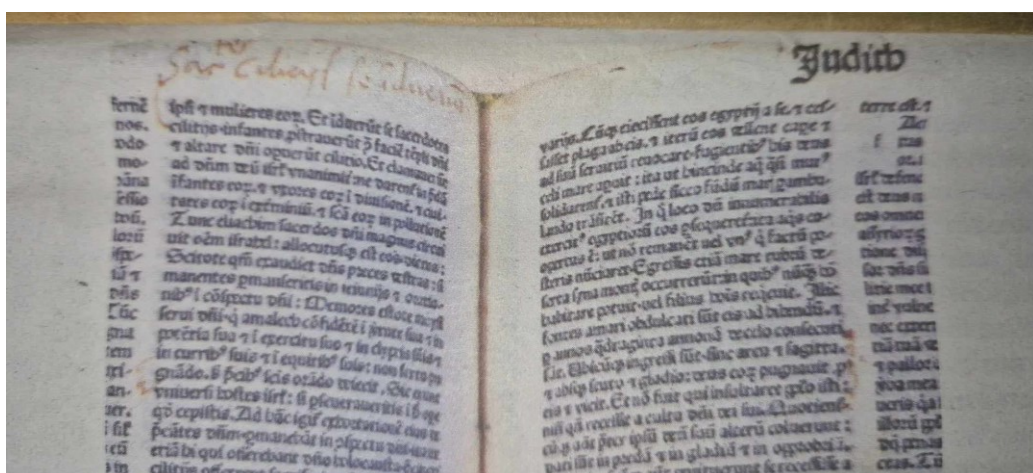
„Radi se prije svega o Postilama francuskoga franjevačkoga doktora bogoslovlja i profesora na pariškome Sveučilištu Sorbona, Nikole od Lire (Nicholaus de Lyra, 1270.-1349.), poznatoga kao *doctor planus et utilis*, koji je naglasak stavljao na doslovno značenje, koje je i osnovna značajka teologije koja se vraća na izvore, budući da doslovno značenje ne ostavlja mjesta za subjektivne interpretacije“ (Neralić, 2013: 273).

U svojem znanstvenom radu Franz Posset opisuje kako bi izgledala tipična stranica Marulićeve knjige pa piše o takozvanoj »kutiji« u središtu koja se obično nalazila na gornjoj polovici stranice i sadržavala je biblijske tekstove napisane velikim slovima u dva stupca (Posset, 2010: 149). Marulićev Split nije poznao nijednog egzegeta, drugim riječima stručnjaka za tumačenje Biblije, ali sve se mijenja oporukom koju ostavlja splitski književnik i humanist koji poklanja svoje knjige, a među njima su bile i dvije Biblije. Biblija koja nosi naziv veliko izdanje (*cum comento*) iz 1489. sastoji se od četiri sveska. Marulić je u svojem posjedu imao i malu Bibliju koja nosi naziv *sine comento*. U njoj je po rubovima zapisivao komentare. Pandžić spominje i Marulićevu *Juditu* jer se na rubovima knjige o kršćanskoj junakinji nalazilo više njegovih bilješki i vijugavih crta pa se daje primjer jedne situacije iz epa. „U bezizlaznoj situaciji, pred očekivani nasrtaj Holofernovе vojske, svećenik Eliahim od naroda traži da se skrušeno preda molitvi i postom unizi, kako bi sam Bog, nada jedina, spasio narod svoj“ (Pandžić, 2019: 15). U tom primjeru se nalazi bilješka na rubu koju je zapisao Marulić na latinskom jeziku, a kao prijevod stoje riječi „*popove...pleća odiše (odjenuše) vričišćem*“. *Biblia Latina* koja je podijeljena na četiri svezaka prikazuje čitateljske tragove u obliku različitih bilježaka koje su ispisane na marginama i napisane smeđom tintom. Nije moguće dati broj svih rubnih bilježaka jer se oni rijetko pojavljuju u biblijskim tekstovima, ali su vidljivi uz tekstove komentara ili prologa. Posset kaže da je Marulić čitajući četvrto poglavlje prologa svetog Jeronima prepisao dvije riječi iz komentara, a zatim su tiskane u obliku transliteracije gdje ih Marko Marulić unosi mješavinom grčkog i latinskog slova $\Delta\upsilon\Delta\alpha\sigma\kappa\omicron\iota$ *Theu* na donjoj lijevoj margini, a $\lambda\omicron\gamma\omicron\sigma$ koji je njegov prvi kristogram s kovrčavom okomitom crtom na desnoj margini (Posset, 2010: 153).

Slika 1. Δοδασκοί Theu (donja lijeva margina) i λογοσ (prvi kristogram s kovrčavom okomitom crticom na desnoj margini), Biblia Latina, svezak prvi, str. 6

Izvor: *The Illustrated Biblia cum comento from the Library of the Father of Croatian Literature, with Samples of his Marginalia* (<https://hrcak.srce.hr/51584>)

Slika 2. Prikaz Marulićeve bilješke koja se nalazi u *Biblia* (sine comento), a glasi: *sacerdotes se induerunt ciliciis*

Izvor: <https://www.matica.hr/vijenac/665%20-%20666/platon-judita-i-druga-biblija-marka-marulica-29414/>

Marulić svoje rubne bilješke nije koristio za rasprave u području teologije ili jezikoslovlja jer nije bio vješt proučavatelj Biblije, nego se ponašao poput mladog učenjaka koji je želio učiti. Neralić u svojem radu navodi kako je Marulić pristupio teologiji kao samouk bez zvanja *magister/doctor theologiae* te da njegove bilješke potvrđuju ono što je u trenutku čitao i pisao (Neralić, 2014: 274). Posset u svojem radu naglašava kako su ga više zanimale knjige pastoralne teologije za pobožnost, nego proučavanje grčkog i hebrejskog pisma ili skolastične teologije (Posset, 2010: 157). Za

Possetovu knjigu i njegov izniman doprinos u proučavanju Marulićeve povezanosti s Biblijom i njegovom čvrstom voljom za bolje poznavanje Svetog pisma Zvonko Pandžić piše:

„Zahvaljujem dakle Franzu Possetu što nas je – analitički dosljedno i sistematski razložno – uputio, ne samo na koji je način Marulić čitao Bibliju, nego mu hvala i za to što nas je uputio kako valja čitati sama Marka Marulića, tj. kako valja spoznati da se Marko Marulić ne trudi tek toliko oko egzegeze (izlaganja) Svetoga pisma, koliko oko hodegeze, tj. naputka za življenje Svetoga pisma, ne manje i življenja secundum naturam, jer je sva priroda za njega putokaz prema Stvoritelju“ (Pandžić, 2013: 32).

Pred svoju smrt Marko Marulić je odlučio podijeliti jedan dio svojeg književnog blaga Luki Urmaniću u samostan svetog Dominika, dajući mu sažetak Biblije koji je vlastoručno pisao i sastavio. Poljudska braća su dobila na dar Bibliju s komentarima Nikole od Lire u četiri sveska. Matul Glavić koji je bio svećenik od Marulića je dobio Bibliju bez komentara, a ostatak je naredio da se proda, a dobiveni novac neka se podijeli siromasima.

3. Davidijada

Davidijada, ili latinskim imenom *Davidias*, Marulićev jebiblijski ep napisan na latinskom jeziku. Milivoj Solar navodi da se latinski ep *Davidijada* koju su naknadno otkrili 1956. godine može usporediti s vrhunskim europskim epovima, pa time i Marulić spada pod najpoznatije europske humaniste (Solar, 2003: 141). Ep je pisan u heksametru, a kompozicijski je podijeljen na četrnaest pjevanja i sastoji se od 6765 stihova. Na početku djela stoji Marulićeva posveta kardinalu Dominiku Grimaniju koji je ujedno bio poznat u području diplomacije i humanizma. Marulić u svom obraćanju hvali kardinala i piše kako je slušao o njegovom obrazovanju u plemenitim naukama i da ga narod cijeni. Objašnjava mu da se pri pisanju epa držao stvarnih događaja i povijesnih osoba koje su bile prisutne u Bibliji. U svom obraćanju piše o jezičnim izazovima koje je imao prevodeći sa hebrejskog na latinski, što je i potkrijepljeno citatom prevedenim na hrvatski jezik: „No u tome poslu mnogo toga bilo mi je na smetnju: prvo, to što sam se već davno prestao baviti pisanjem pjesama, zatim prenošenje hebrejskih imena u latinski jezik – što nije uobičajeno – te nazivi mjesta, koji nisu dovoljno objašnjeni baš ni u jednoga našeg zemljopisca“ (Marulić, 2019: 13). Na kraju posvete Grimanija uspoređuje sa kraljem Davidom koji je imao suosjećanje

prema slugi Sibi i njegovim darovima koji su uvijek bili skromni, pa se nada kako će njegov skromni ep učiniti velikim. Marulić prvu knjigu započinje invokacijom u kojoj piše da će govoriti o djelima slavnog židovskog kralja Davida i ne želi da mu o biblijskom junaku iz Svetog pisma snagu za pisanje podare poganski bogovi jer on neće pisati o propasti antičke Troje, nego želi pomoć s nebesa: *Jer ja se ne spremam pjevat / Propast Troje, ni Tebu ni rimskom polivena krvlju / Ona tesalska polja za građanskih ratova njih / Nego nebu blisko i tajnim otajstvima djelo / Posvećeno / A ti što si jedini, jedini tvorac / Toga, veliki Bože, pomozi mi sada u pjesmi* (Marulić, 2019: 19)! Židovskom kralju Šaulu prorok Samuel očitava lekciju jer nije vladao pravedno i kako ga nije briga za božanske zapovijedi. Kada je trebao uništiti Amalečko pleme, on se oglušio božjim zapovijedima i drznuo se spasiti kralja Agaga kojeg je porazio poštedjevši mu *tegleću marvu i sitnu stoku*. Na Šaulovo će mjesto sjesti novi kralj iz roda Judinovog, dok će Benjaminov rod iz kojeg potječe Šaul zapostaviti. Prorok Samuel je umjesto Šaula ubio kralja Agaga. Bog Samuelu govori o Jišajevom sinu koji živi unutar betlehemskih zidina i kako ga treba pomazati uljem i dati mu žezlo u ruke. Samuel je pomazao mladog Davida uljem i nazvao ga kraljem, a zatim je pošao kući. Kralja Šaula je pratio zloduh, a njegovo stanje Marulić opisuje ovim riječima: *Strane se obrće, valja i mrkim pogledom straši / Svakoga oko sebe te pjenu baca na usta / Poredba Zubima škripajući* (Marulić, 2019: 29). David mu je liječio dušu tako što je svirao na harfi, a Šaulu je to godilo pa ga je u znak zahvale pretvorio u svojeg štitonošu. U sukobu s filistejskom vojskom Židovi su se našli licem u lice s neprijateljskim gorostasom Golijatom. Filistejci su pozivali na dvoboj, a onome tko porazi Golijata filistejska vojska bi se morala predati. David je odlučio stati pred Golijata iz Gata nakon čega ga je kamenom iz pračke srušio na tlo i odrubio glavu. David se sprijateljio sa Šaulovim sinom Jonatanom i zavolio ga je kao redneog brata. Kralj Šaul je mladog Davida stavio kao vođu svoje vojske, ali je ubrzo postao zavidan na dječaka jer su mu mlade djevojke i žene dovikivale kako je njegova ruka pobila deset tisuća vojnika, a Šaulova nešto manje oko tisuću njih: *Ta zar će se sve preokrenut / Te će služiti robu gospodar / I zar će na tronu Kraljevskom sjedjeti on i časnog se domoći žezla* (Marulić, 2007: 37)? Šaul je dao udati svoju kćer Mikalu za Davida, ali ga je prije toga poslao u rat protiv filistejaca u kojem bi on zapovijedao njegovom vojskom. Šaul je pokušavao biti lukav i spletkarenjem natjerati Davida u smrt, ali on se iz rata vratio kao pobjednik. Poslije Davidove i Mikaline svadbe, kralj Šaul je odlučio smaknuti svoga zeta podmetanjem lažne ljubavi ili u ratu. Jonatan je znao za Šaulovu urotu protiv Davida i zbog toga je bio žalostan pa je odlučio sve priznati osobi koju je smatrao bratom: *Davide, kloni se kralja što kivan je na te i tebi / Predragi, prijatelj nije* (Marulić, 2007: 53)! David je poslušao Jonatana i odlučio pobjeći, a kasnije mu se Šaul ispričao i obećao mu kako više neće raditi zamke protiv njega. Jednog je dana opkolio Davidovu kuću, ali je njegova kćer Mikala uspjela zavarati

Šaulove vojnike da ne bi pošli za njezinim mužem: *Prvo složi ručnike, a potom ih uvi u platna / Lanena nastojeći da učini spodobu ljudsku* (Marulić, 2007: 59). David je pobjegao k proroku Samuelu i ispriča mu o mržnji koju Šaul osjeća prema njemu. Kada ih je u Ajotu pronašao Šaul sa svojom vojskom, prorok ih je spriječio kako ne bi naudili Davidu. Jonatan mu odluči pomoći tako što će reći da je u Betlehemu dok se bude skrivao u Ezelovoj špilji. Šaul vrijeđa i napada Jonatana jer brani Davida i krivo mu je što se stavlja u njegovu obranu. David je od svećenika Ahimeleka dobio posvećene kruhove i mač pokojnog Golijata. Kada je otišao kralju Akišu tamo se spasio od sigurne smrti jer je pred njim glumio napad ludila. U špilji Adulam njih četiristo su se okupili oko Davida zahtijevajući borbu i dajući mu obećanje kako će slušati njegove zapovijedi. Doeg koji je bio rodom Edomac optuži Ahimeleka i druge svećenike u Nobu pa ih pogubi. David je srdačno primio Ebjataru, sina Ahimelekova koji je bio sudionik krvoprolića. Filistejci napadaju Keiku koju David oslobađa. Šaul namjerava progoniti Davida koji bježi u Zif, ali tamo doživi izdaju: *Uto neznabožno pleme-Zifejci izdade Šaulu / skrovište Davidovo: "O kralju", rekoše, "slavni / David je eno, sa pratnjom u našem zasio kraju"* (Marulić, 2007: 99). David je pobjegao u engadski kraj gdje se skrivao u špilji, a Šaul je onda molio Davida da mu ne istrijebi rod, a tada su sklopili mir. Prorok Samuel je umro, a Marulić opisuje procesiju sprovoda: *Njegovo mrtvo tijelo u očinsku spustiše raku / Brojni tužni leviti i narod s njima u Rami* (Marulić, 2007: 107). David je čuo za vladara Nabalau gradu Paran koji je bio *umom siromašan i prebogat svačim* uz to i škrt. Odlučio ga je kazniti, ali ga u činu zaustavlja Nabalova žena Abigajla. On je nakon Nabalove smrti oženio udovicu Abigajlu, a kada je zakon to dopustio i drugom ženom Ahinoam. Vojska Filistejaca planira napasti Šaula koji je podignuo tabor. Moli vračaru za proricanje ishoda borbe, a ona mu odgovara kako će biti poražen. Izraelci su se sukobili s Filistejcima na Gilboi gdje je Šaul poginuo sa svojim sinovima: *Uza nj i njegova braća, i stariji tad Abinadab / I Malki-Šua, mlađi, u mrak sasječeni odlete* (Marulić, 2007: 149). David je dobio obavijest o bitci u kojoj su Izraelci poraženi, pa žali zbog Šaulove i Jonatanove smrti. Marulić sedmu knjigu započinje drugom invokacijom: *Dosad kazivah samo što učini David ko vođa / Sada mi pjevati valja o onom što uradi isti / Držeći kraljevsko žezlo / I stoga mi, boginje, pjesmu / Dostojnu bolje lire podarite* (Marulić, 2007: 173)! Vladao je na dvoru u gradu Hebronu nad kraljevstvom Judom sedam godina i šest mjeseci, dok je Šaulov potomak Ižbaal vladao dvije godine Izraelom. Kralj David je istjerao Jebusejce iz Jeruzalema i tamo je osvojio utvrdu Sion koja je kasnije dobila ime Davidova tvrđava. Zbog svojeg ugleda i hrabrosti Hiram, kralj Tira je odlučio poslati građu Davidu kako bi mu se dao izgraditi kraljevski dvor. *Kad je učvrstio vlast, povećanju potomstva se preda / Da od koljena tog ne ponestane kraljevskom žezlu / Nasljednika, već dom Jišajev dovijeka rađa / Kraljeve* (Marulić, 2007: 203). David je vodio uspješne ratove koje je dobivao uz Božju pomoć pa je tako porazio

narode Sirije, Filisteje, Edomce i dr. Kralj David se držao obećanja koje je dao Šaulu u vezi njegova roda, pa je Jonatanovom sinu Meribaalu dopustio da živi na njegovom dvoru, a sluga Siba će njemu služiti i obrađivati polja njegovog djeda. David se, nadalje, zaljubio u lijepu djevojku Bat-Šebu koja je bila žena vojnika Urija pod Joabovim zapovjedništvom. Počinio je grijeh tako što je ljubio tuđu ženu, a Uriju je izložio pogibiji: *Na zidne Rabe / Juriš naredi, a onda zapovijedi neka se hrabri / Urija ondje bori gdje vidiš opasnije da je* (Marulić, 2007: 241). Bat-Šeba se udala za Davida, a kasnije im se rodio sin i Davidov nasljednik Salomon. Posljednja invokacija koju Marulić iznosi je u desetoj knjizi: *A ti mi, duše božanski / sišavši dolje sa kule-sa nebeskih vedrih visina / Pjesmu željenom stazom uputi po knjigama starim / Što su ih Muze u pero kazivale ili Apolon* (Marulić, 2007: 253). David je imao kćer Tamaru koju je rodila njegova žena Maaka, a u nju je bio zaljubljen njezin brat Amnon, Davidov prvorođenac. Obeščastio je Tamaru tako što se pravio bolesnim tražeći da ga sestra njeguje. Apšalom govori da je otac trebao biti strog u Amnonovom odgoju i da bi tada osjećao strah pred ocem i nikada ne bi zgriješio. Amnona ubijaju na gozbi. Apšaloma ubijaju jer je želio preuzeti Davidovo prijestolje: *A Joab pograbi koplja / Tri i pristupi k onom: zamahnuv, na njega ih baci / Te mu šiljcima trima, dok višaše, grudi probode* (Marulić, 2007: 297). Poslije Apšalamove smrti, dogodila se buna koju je vodio Šeba iz plemena Benjaminova, a David naređuje svojim vojvodama da ga gone, ali on biva ubijen nja poticaj žene iz Abela, a kada su ga ubili njegovu su glavu bacili pred Joaba. Jeruzalem je pao u krizu, a glad je zavladała gradom zbog Šaulova zločina nad Gibeoncima. David im je predao sedmoricu ljudi koji su bili u krvnom srodstvu sa Šaulom te su ih objesiti, ali Meribala su ostavili jer je bio sin Davidovog najvjernijeg prijatelja. Glad je prestala onda kada je David odlučio da će se kosti kralja Šaula i njegovog sina Jonatana poslati u zemlju Benjaminovu. Kada su ratovi s neprijateljskim plemenima završila, David se tomu veselio slaveći Gospodina. U pretposljednjoj knjizi David proriče i dolazak Isusa Krista: *Naime, one što umru u grijehu tvoj će potomak / Vratit u život i svijet će posrnuli pridići opet* (Marulić, 2007: 335)! Za svaki grijeh koji je počinio David se skrušeno kajao Bogu i molio ga za oprost. David je morao odgovarati za grijeh, a kazna je bila tromjesečna kuga, jer je u prebrojavanju svojeg naroda izostavljeno pleme Benjaminovo i Levijevo: *Kažu da Joab tada ne spomenu njihova broja / Jer mu se Davidov nalog bogohulni zgadio bio, Pa je stavio manje no što bi pokaazo potpun / Popis i kol'ko bi tada cjelokupan dao mu iznos* (Marulić, 2007: 347). Na prijestolje je Davidovo želio sjesti Adonija, njegov sin od žene Hagite, ali Bat-Šeba govori mužu kako je obećao da će ga naslijediti Salomon onog trenutka kada umre. On je zapovijedio da se Salomona pomaže za kralja i pred smrt mu govori da poštuje Božje zapovijedi, da vlada pravedno i po zakonu. Spominje mu i hram posvećen Bogu koji treba sažidati: *To izvanredno djelo i dostojno silnoga Boga / Ti izvedi na njivi Arauninoj (gdje malen Stoji oltar)*

što svojim poodavno kupih je novcem (Marulić. 2007: 375). Kralj David je umro u tvrđavi Sion, a vladao je punih četrdeset godina.

4. *Judita*

Milivoj Solar piše da je Judita biblijska priča u kojoj lijepa i pobožna udovica spašava Betuliju od vojske koju je predvodio asirski vojskovođa Holoferno nakon što ga je zavela i odrubila glavu i time izazvala raspad njegove vojske (Solar, 2003: 141). *Judita* je kršćansko-vergilijanski ep koji se sastoji od 2126 dvostruko rimovanih dvanaesteraca i šest pjevanja. Marulić je iz Biblije preuzeo priču o pobožnoj udovici Juditi, čitajući starozavjetne tekstove u *sih dan svetih korizmenih*, a na početku samog epa obraća se svom kumu i don Dujmu Balistriliću koji je ujedno bio i njegov mecena. U posveti mu govori kako je za vrijeme korizmenih dana listajući stari *Testament* naišao na priču, ili kako on kaže *historiju one počtene i svete udovice Judite i preohologa Oloferna* i govori mu kako je naumio napisati djelo „našim jazykom“ kako bi ga mogli čitati i oni koji nemaju znanje latinskog jezika (Marulić, 1970: 37). Kako djelo bilo ugodno za čitanje, on piše kako ga je okitio *mnozim cvitjem* i da će mu Judita izgledati drukčija nego što je opisana u Bibliji. Od Balistrilića na kraju traži da primi njegov ep i da ga slavi jer je, kako Marulić piše u posveti: *naučna hvaljena biti, navlastito od svetoga reda vašega popvskoga* (Marulić, 1970: 38). Poslije posvete slijedi kratki sažetak cjelokupnog epa pod naslovom *Historija sva na kratko ka se uzdrži u ovih knjigah*, a zatim *Ča se u kom libru uzdrži*. Prvo pjevanje (libar) počinje invokacijom u kojoj Marulić umjesto muza iz starogrčke mitologije zaziva Boga da bi mu bio svijetlost na njegovom književnom putu dok stvara Juditu: *Ti s' on ki da kripost svakomu dilu nje / i nje kipu lipost s počten'jem čistinje / ti poni sad mene tako jur napravi / jazyk da pomene ča misal pripravi* (Marulić, 1970: 41). Već na početku libra spominje se grad Egbatan i vladar *kralj hvale pohvatan* Arfaksat od Medije koji je bio zaslijepljen ohološću: *Da kakono rika brzo mimo hodi / tako svaka dika s vrimenom othodi / i ki se uzvodi u višu oholast / teže mu se zgodi kad pade u propast* (Marulić, 1970: 42). Njegovu oholost je dokrajčio asirski kralj Nabukodonosor kada ga je ubio, a zatim je *vesel'jem* ušao u grad ubijajući i otimajući blago. Svojim je vitezovima i barunima rekao kako im se ništa ne može spriječiti u daljnjem osvajanju, pa je poslao svoje glasnike u susjedne zemlje kako bi mu se pokorili, ali svi su odbili pokoriti mu se: *Ni gradi, ni hora, ne pokloniše se / i s tim, kad bi zora, k kralju vratiše se* (Marulić, 1970: 43). Nabukodonosor šalje svojeg vojskovođu Holoferna na zapad kako bi u njegovo ime osvojio zemlje koje mu se odbijaju pokloniti jer se isticao na bojnopolju gdje je rastjerivao i ubijao protivnike. U pohod je krenuo sa sto dvadeset tisuća

junaka i dvanaest tisuća konjanika koji su bili mladi i puni snage. Holoferno je s vojskom krenuo u osvajanja od Asirije, preko Cilicije pa sve do Damaska: *Damasku prid vrata vrati prišad, malo potrp / poče žita žgati ka jur prošahu srp / začrni kako črp polje, kad požar sta / ne bi utlin ni krp, da golo sve osta* (Marulić, 1970: 51). Židovi su bili uplašeni za svoje živote, pa su se počeli ograđivati i unositi žita onoliko koliko su mogli ponijeti: *Još da niki opor bude, opletoše / sela tere njih dvor, i koko mogoše / u gradu snesoše žita za potrebu / u toj vrime loše čekaje pogibu* (Marulić, 1970: 53). Židovski svećenik Eliakim se obratio onima koji su bili u Dotaimu i kraj Esdroloma pismom gdje govori da ne sjede u kućama, nego da čuvaju staze i klance. Holoferno je postao gnjevan jer mu nije bilo jasno tko se pokušava suprotstaviti njemu i njegovoj vojsci i tada se zapitao znaju li oni za hrabrost i moć koju posjeduje asirska vojska: *Sami nas ne haju, toliko su smini / ter nas ne sritaju s častju kako ini* (Marulić, 1970: 56). Akior jedan od Holofernovih vojnika mu objašnjava kako Židovi štiju jednog Boga i da im on pomaže u bitkama, pa mu govori o egipatskom faraonu kojeg su porazili prelazeći preko Crveno mora: *Za njimi pristupi kralj svimi silami / more ga opstupi i pokri vodami / zamisi s kolami ljudi, konje, meče / kopja s korugvami, nitkor ne uteče* (Marulić, 1970: 57). Kako bi ih mogli poraziti govori Nabukodonosoru da trebaju biti u božjoj nemilosti, ali *pozlobiše* Akiora jer je i on vjerovao u židovskog Boga: *Tko je, riše, ov pas ki vo mni da neće / puk oni, zgliedav nas, obratiti pleće* (Marulić, 1970: isto 57)? Akiora su vezali njegovi suborci misleći kako će ga stanovnici Betulije ubiti, ali on je bio vjeran židovskom Bogu i zbog toga je pošteđen smrti. Holoferno napada grad, a Betuljani se brane tako što oruđem poput pračke gađaju asirske vojnike: *Vazeše oruđe i stine u skuti / stupiše osudje gdi su tišniji puti / gdi su klanci kruti meu klesurami / da, stavši na ljuti, među se praćami* (Marulić, 1970: 64). Holoferno im prekida dotok vode u grad i tim činom pokušava iscrpiti Betuljane kako bi mu se predali: *Od tada unide u gradu sušina / z gusteran izide jure i vlažina / od nikih dubina još vode imaše / ka žmulom cidina mirom se diljaše* (Marulić, 1970: 65). Poslije dvadeset dana u gradu je zavladao žeđ i Betuljani razmišljaju o pregovorima za predaju Holofernu, ali ih poglavar Ozij moli da ostanu pobožni i da ne gube nadu u božju pomoć. Među građanima Betulije isticala se mlada udovica Judita, kćer Merara iz roda Simeona od brata Zabulona. Već je bilo prošlo tri godine i šest mjeseci otkako je sahranila svoga muža Manašea. Judita je živjela čestito i pobožno se molila te je i dalje postila: *Mnozi ju zaisto vlastele prosiše / ona Bogu listo služiti želiše / skrovišće imiše gori pod slimena / gdi Boga zoviše s rabom zatvorena* (Marulić, 1970: 67). Otkada joj je muž umro Judita je živjela sa sluškinjom Abrom i bila je nesretna što građani Betulije olako padaju pod kušnju. Ona zaziva Abrahama, Izaka i Jakova i govori im kako će ih Bog spasiti ako budu pobožni i ne iskušavaju njegovo milosrđe. Govori im kako će sa Abrom izaći iz grada tokom večeri i neka se mole za njihov povratak: *...a kada ja pojdu vanka s Abrom mojom / dokla opet dojdu, svi vi s*

družbom / molte svetom molbom za nas Oca Boga / s umiljenom pojom i skrušen'ja mnoga (Marulić, 1970: 69). U četvrtom libru se opisuje Juditino uređivanje za Holoferna koje odiše mladenačkom ljubavi, a pjesnik također biblijsku junakinju uspoređuje s antičkim i biblijskim ženama. U katalogu lijepih i biblijskih žena Marulić opisuje trojanskog princa Parisa i spartansku kraljicu Helenu. Govori kako bi Paris kraj Judite ostavio Helenu koju su smatrali najljepšom ženom i zbog koje su Grci deset godina napadali Trou: *Paris bi taku ženu / imil da bi sebi, pustil bi Helenu / ku Grci odvedenu, jer opet nimaše / Troju podsedenu deset lit rvaše* (Marulić, 1970: 74-75). Ono što je Judita imala kao poklon od Boga bila je njezina prirodna ljepota i privlačnost kojoj nitko nije mogao ostati ravan. Posrijedi su dva različita oblika ljepote: biti lijepa i uljepšati se/učiniti se lijepom. „Prva je ljepota Božji dar i odgovara Juditinu stanju prije odlaska iz Betulije, druga je ljepota posljedica njezina brižnoga i potankoga uljepšavanja od kupanja i mirisanja do odijevanja 'od glave do pete' i odgovara njezinu stanju nakon napuštanja Betulije“ (Pšihistal, 2022: 98). Prije nego je otišla iz grada k Holofernu u tabor pripremila si je objed od kruha, ulja, prgu (jelo od pržena žita), sir i vino. Betuljani su se molili za njezin uspjeh, a ona vojnicima dolazi lažnom viješću kako je odlučila pobjeći iz grada jer je znala da će im se predati. Svojim ga je izgledom i ljepotom potpuno očarala: *Kad ju je vidio, s prvoga prozora / ranu je očutio ljubvena umora / staše kako gora, sobom ne krećući / oči ne zatvora, k njoj jih upirući* (Marulić, 1970: 76). Željela je pomoći Holofernu da osvoji grad bez ijedne ljudske žrtve. U petom libru Judita je jela svoj objed, a ne onaj koji joj je Holofern pripremio. On joj je dao trodnevnu slobodu kretanja po taboru, a četvrtog dana je pripremio gozbu i poslao slugu Vagava da Juditi priopći kako želi da se ona useli k njemu, iako je to odbila pridružila mu se na večeri. Marulić opisuje katalog pijanaca pa spominje razne povijesne i mitološke ličnosti koje su počinile zlo pod utjecajem alkohola, a povezano je s Juditinim mislima: *Meu tim je nudila njega da ji i p'je / ter ga veselila da se većma nal'je / da kada se op'je, zaspi i zahrope* (Marulić, 1970: 82). Kada je Holoferno pao u san Judita je naredila svojoj sluškinji Abri da motri na stražare koji su već bili duboko u snu. Prije smrtnog čina se pomolila Bogu da joj bude u pomoći dok izvršava čin jer je u pitanju sigurnost njenog naroda i strah Božji koji Betuljani polako gube: *Bože, daj da stignu ča je godi tebi / stvori milost meni, pokrip rabu tvoju / strah mi vasodnemi, dvigni ruku moju / da stvar svrši koju misal moja plodi / da se tebe boju puci ter narodi* (Marulić, 1970: 86)! Kada je odrubila Holofernovu glavu naredila je Abri da ju spremi u *dvanjke* (dvostruku torbu), a poslije toga su izašle i krenule u pustinju moliti se, ali prijevarom. Glavu su odnijele nazad u Betuliju govoreći da je Holoferno mrtav pokazujući im njegovu odrublenu glavu, a Betuljani su zahvaljivali Bogu i slavili Juditu: *Boga svak, reče, slav / ki milo k nam ustav, i moć ženske desne / moćju svojom nadav, protivnim glavu sne* (Marulić, 1970: 89). Šesto libro počinje Juditinim monologom gdje hrábri Betuljane da

napadnu asirsku vojsku jer će Bog s njima, a neprijatelji će *probavit čaše ke su sinoć pili / ginut će njih baše, vi ćete bit cili* (Marulić, 1970: 91). Dolazi svećenik Eliakim koji se zahvaljuje Juditi i govori joj kako je Bog na njezina leđa postavio teško breme, ali će njezino ime biti proslavljeno i biti će blažena do kraja života. Prikazan je i katalog hrabrih žena koje su se suprotstavljale moćnijem neprijatelju pa ju pjesnik uspoređuje i sa spartanskim ženama koje su odlučno krenule u boj protiv epiorskog kralja Pira jer nisu željele pobjeći. Judita je nakon toga otišla u Jeruzalem kako bi se molila i zahvaljivala Bogu, a nakon tri mjeseca se vratila u Betuliju gdje je doživjela sto i pet godina, a nakon smrti Betuljani su je oplakivali sedam dana: *Puk obrazom nice nad greb plačan zrča / govore: Danice svitlost nam pomrča / keno glas potrča slavan po svitu svem / i nju smrt posrča, evo j eu grobu sem* (Marulić, 1970: 102).

5. *Suzana*

Suzana je poema koja je poput *Judite* nastala iz biblijskog predloška, a sastoji se od 780 stihova. To je književni predložak biblijske priče koji za razliku od kršćansko-vergilijanskog epa *Judite* ne sadrži veliki broj likova i radnje, niti je kompozicijski podijeljena na epizode. Nastala je poslije epa o betuljskoj udovici, a to je vidljivo u drugom dijelu invokacije: *Pomogal si mene udovicu hvalit / sad ove družbene hvale pomoz' mi dit* (Marulić, 1970: 107). *Suzana* je bila Židovka i biblijska junakinja koju poput *Judite* krasí vanjski izgled: *Bile biše šije, a crnih očiju / glavice milije ner ti reć umiju / obrvi ter viju, nad kim staše val / ako reći smiju, Bog biše upisal* (Marulić, 1970: 107-108). Uz prirodnu ljepotu ona je također bila blagoslovljena unutarnjim osobinama kao što je mudrost, a također je poštivala židovske zakone i svoje roditelje: *Roditelje svoje umiše čtovati / njih nauk tokoje, i sve poslušati / i od njih primati sve riči ke s' račil / Mojsesu ti dati kad si s njim govoril* (Marulić, 1970: 108). *Suzanu* su u vrtu zatekla dva starca dok se hladila od podnevne vrućine u vodi. Oni su bili pohotni starci koji su imali *mnoga lita, a malo razuma*. Počeli su je ucjenjivati jer nije željela leći s njima, a zatim su je osudili: *Ako li neć, Bogom priseći ćemo steć / mladića da s tobom zatekosmo ležec* (Marulić, 1970: 112). *Suzana* se u jednoj od molitava pokušavala obraniti od osuda, pa je tako molila Boga da joj pomogne u nevolji jer je znala kako nije kriva za preljub: *Pravden si Bože ti, ne htij me ostaviti / kako tva milost vi, rač' me opraviti / rači me zbaviti ovoga priroka / prem da pribaviti životu neć roka / težina ni toka umorea trudnoga / vašćineejst koka i glasa hudoga* (Marulić, 1970: 116-117). Njezin muž Joakim je stajao na njezinoj strani i molio je starješine da ju oslobode, a tako je cijela njihova obitelj molila za

Suzanino spasenje. Kada ju je sud odlučio kazniti na smrt kamenovanjem pojavljuje se mladi Danijel od deset godina kojeg Bog nadahnjuje. On ne vjeruje klevetama koje su starci proširili narodom i vjeruje u Suzaninu nevinost. Danijel ih je pitao mogu li mu reći ispod koje voćke su vidjeli Suzanu kako čini blud: *Rec' mi: pod voćku ku stavši se ljubiše / pokol ti stvar taku reče da činiše* (Marulić, 1970: 120)? Prvi starac mu je rekao kako ih je vidio pod gorskim javorom, a drugi starac ih je vidio: *pod borom ki kloni po sincom u široko* (Marulić, 1970: isto 120). On je razotkrio njihove laži, a starci su naposljetku optuženi i kamenovani do smrti. Suzana je oslobođena lažnih optužbi, a pjesnik upozorava da se treba plašiti Božjeg suda i kako je potrebno čuvati se *lažnih čudi*, jer *laža zlo navija*.

6. Usporedba književnog i biblijskog predloška

Marko Marulić se pišući svoja književna djela kako na latinskom tako i na hrvatskom jeziku služio biblijskim predlošcima kojima je bio inspiriran. Još u posveti don Dujmu Balistriliću on piše kako se strogo držao istinitih događaja koje stoje u Bibliji, ali je svako njegovo djelo *mnozim cvitjem opkićeno*. Marulić je želio svoja književna djela približio čitateljima putem mitoloških reminiscencija i usporedbi, pa je tako u svojim tekstovima o kralju Davidu, Juditi i Suzani oživljavao i staru antičku književnost, Vergilija i Homera, ali držeći se i dalje poruke koja u sebi nosi kršćanska, a ne poganska obilježja.

6.1. Marulićeva *Davidijada* u odnosu na Bibliju

Marulićev biblijski ep *Davidijada* prati priču iz istoimenih starozavjetnih knjiga koje su preuzete prilikom pisanja književnog predloška: „To su zbivanja i osobe iz triju starozavjetnih knjiga dijela prve „Knjige o Samuelu" (13: 15-31), cijele druge Knjige o Samuelu" i početka prve „Knjige o kraljevima" (1-2)“ (Novaković, 1986: 5-6). Ep je podijeljen na četrnaest knjiga i iznad svake se nalazi kratak sažetak o radnji. „Usporedba Davidijade s biblijskim tekstom jasno pokazuje da Marulić u njoj pjesnički oblikuje poglavlje po poglavlje ništa bitno ne dodajući ni izostavljajući niti išta premećući. Biblija je za nj *Scriptura sacra* nepovrediv tekst u čiji sadržaj nije dopušteno dirati“ (Gortan, 1971: 35). Što se tiče kataloga junaka, ili *liste hrabrih* koja se spominje u trinaestoj knjizi Marulićeve *Davidijade* Miroslav Palameta u znanstvenom radu *Alegorijski kodovi u XIII. pjevanju Davidijade Marka Marulića* uočava razlike kada se Davidu pripisuje da je u jednom

mahu pobio osam stotina protivnika, a to je junačko djelo koje se u *Drugoj knjizi Samuelovoj* pripisuje Hakmonovu sinu Išbaalu (Palameta, 2014: 187). U trinaestoj knjizi Marulićeve Davidijade gdje sam kralj David navodi popis hrabrih ratnika stavlja na prvo mjesto: *Mene izvoljela bješe milosrdnost previšnjeg kralja / Staviti na prvo mjesto med trojicom prvih junaka / Meni je tjelesnu snagu i duševnu podao onaj / Onoga to je dar, nek onomu pripada uvijek / Slava moja i hvalakog djelo je milosti svijet / Ja sam uz njegovu pomoć u izravnoj svladao borbi / Osam stotina ljudi u jednom jedinom srazu* (Marulić, 2007: 337). Rzalika je uočljiva kada se počne čitati biblijska priča o židovskom kralju Davidu koji pred smrt izgovara posljednje riječi, gdje je na početku popisa *Davidovi junaci* postavljen Šaulov nasljednik Išbaal: *Ovo su imena Davidovih junaka: Išbaal, Hakmonac, prvak među trocom; on je zavitlao svojim kopljem protiv osam stotina i pobio ih najedanput* (2 Sam 23, 8). U epu je Marulić kardinalu don Grimaniu priočio kako je sadržaj Starog zavjeta slika Novoga, što bi značilo da se unutar *Davidijade* koja priča o kralju Davidu nalazi i slavljenje Isusa Krista i njegovih djela koje Marulić stavlja nakon završetka epa. „Ukratko, on samo formalno pjeva o tom židovskom kralju, a ustvari u njegovu liku slavi Krista i njegova djela“ (Glavičić, 1989: 153). „Antički mit i antička povijesna zbilja zatječu se prilično često u priči o životu Davidovu“ (Novaković, 1986: 6). U devetoj knjizi Davidijade nalazi se primjer mitološke reminiscencije kada David priv puta ugleda Bat-Šebu: *Takvu je vidio nekoć u vodi gargafijskog vrela / Titanku sin Aristejev, a vele da božice takve / Što su se natjecale u izgledu i uljepoti / Vidje trojanski onaj razvađač što ne znaše dugo / Koju bi, neodlučan, proglasio najljepšom od njih* (Marulić, 2007: 237). U biblijskoj priči kako Gortan u tekstu primjerima objašnjava kratkoću opisa Davidovog susreta sa Urijevom ženom Bat-Šebom koja je sastoji od jednostavne rečenice: „Barem kod Bat-Sebe, žene vojnika Urije, u koju se David ludo zaljubio kad ju je kroz slučajno otvoren prozor ugledao голу pri kupanju, očekivali bismo da će pjesnik znatno proširiti dosta prazan njezin biblijski portret (Sam. II 11, 2): *Erat autem mulier pulchra valde* (A žena bijaše vrlo lijepa)“ (Gortan, 1971: 42). Davidova je smrt u epu završena prikazom pomorskog života baš poput Juditinog: *Zahvalan bit, a brod ću, kad sveti me donio lahor / K željenoj obali, na kraj izvući i sad se odmorit* (Marulić, 2007: 379).

6.2. Marulićeva *Judita* u odnosu na Bibliju

Judita je kao književni predložak kompozicijski podijeljena na šest pjevanja i na početku samoga epa obilježena je invokacijom tražeći od Boga da mu bude pratilja u procesu pisanja epa jer je

njegova pamet kako on piše: bludeći ozoja s družbom starih poet / boge čtova koja, kimi svit biše spet (Marulić, 1970: 41). Marulić se želi udaljiti od poganskih utjecaja kao što su Apolon i Muze te vjeruje da će mu Bog koji daje smirenje svojim vjernicima pomoći u pisanju kršćanske priče. Judita koju je Marul čitao u *starom Testamentu* nije podijeljena na pjevanja jer je biblijski tekst pisan u narativnom obliku, a on sastoji od pet poglavlja koja nose naslove: *Holofernov vojni pohod*, *Opsjedanje Betulije*, *Judita*, *Judita i Holoferno* i *Pobjeda*. Marulićeva *Judita* poslije kratkog i sažetog opisa radnje sadrži najvažnije informacije savkog pjevanja koje pjesnik naziva *Ča se u kom libru uzdrži*. „Aksiomatska je činjenica da originalni tekst povijesti Judite i Holoferna u Bibliji, s jedne strane, pripada u »apocrypha« a, s druge, u »fabulae«, kako to sam Jeronim kaže sastavljajući Vulgatu i komentirajući metodu i karakter svojeg prijevoda povijesti Judite (vjerojatno iz aramejskog originala)“ (Lőkös, 2004: 59). Marulić je svoj književni predložak Judite napisao u pjesničkoj formi što znači da se morao služiti tehnikom epskog pripovijedanja jer kako i sam Lőkös piše u radu *Intertekstualnost u Marulićevoj Juditi* on je morao izabrati književnu vrstu epa koja je najadekvatnija forma ove herojske historije (Lőkös, 2004: isto 59). Marulić je svoju verziju Judite oblikovao na književno umjetnički način što znači da se za razliku ob originalnog biblijskog izvora služio metaforama i rječnikom koji nije prirodan biblijskom tekstu. Književna Judita je obogaćena usporedbama koje se daju iščitati iz kataloga o mitološkim i antičkim junacima: „Interpretiramo li i nadalje tekst Marulićeve Judite kao dekonstrukciju rekonstrukciju biblijske priče, moramo upozoriti i na to da u ovoj permutaciji biblijskog teksta veliku ulogu igra i antička motivacija“ (Lőkös, 2004: 62). Jedan je primjer toga iz četvrtog pjevanja o *Juditi* Marka Marulića gdje se opisuje njezina ljepota koja se uspoređuje sa nimfom Dafne koja je bila najlijepša djevojka u cijeloj Tesaliji i koju se Apolon dao zaljubiti: *Koj jošće nakladam, ako ni laž i hin / kupeći ča skladam od poetskih tašćin / mnju ti bi, Apolo lin tirati Dafnu bil / tad kon tesalskih stin ovu da bi vidil* (Marulić, 1970: 74). U biblijskoj priči koja nosi potpoglavlje *Judita u neprijateljskom taboru* nisu vidljivi ukrasi niti mitološke reminiscencije s lijepim antičkim ženama, već je opis jednostavan i jednoličan bez pretjeranih naglašavanja: *Obu sandale, metnu narukvice, ogrlice, prstenje, naušnice i sav nakit: uresi se što je mogla ljepše da bi očarala oči ljudi koji je budu gledali* (Jdt: 10, 4). Kada je riječ o zapovjedniku Holofernu, tada se može reći kako je u Marulićevoj *Juditi* dobio veću pažnju u smislu fizičkog opisa: *A on ti sijaše oholo, visoko / a sam pogledaše po vojsku široko / krvavo mu oko, črljen biše obraz / brada jur nikako prosida, debel haz* (Marulić, 1970: 47). Biblijski priča o Juditi nema fizički opis asirskog vojskovođe. Juditina smrt u Marulićevom predlošku posjeduje fragment iz pomorskog života što uočava i Veljko Gortan u svojem pisanju: Kao i u Davidijadi tako se i u Juditi epilog završava slikom iz

pomorskog života. (Gortan, 1971: 38) *Trudna toga plova ovdi jidra kala / plavca moja nova: Bogu budi hvala / ki nebesa skova i svaka ostala* (Marulić, 1970: 103).

6.3. Marulićeva *Suzana* u odnosu na Bibliju

Suzana je biblijska poema koju je Marko Marulić napisao poslije *Judite*, a priču je preuzeo iz Staroga zavjeta, iz *Proročkih knjiga* pod naslovom *Daniel izbavlja Suzanu*. Već na početku djela može se uočiti da se autorov opis djevojčine ljepote zbog koje je nedužna završila pred sudom: *Bile biše šije, a crnih očiju / glavice milije ner ti reć umiju / Obrvi ter viju, nad kimi staše val / ako reći smiju Bog biše upisal / Tko bi nadaleč stal, rekal bi: rumen cvit / od ust je nje procvat, ali ružice list* (Marulić, 1970: 107-108), razlikuje od Biblije. Za razliku od petrarkističkog opisa Suzaninog izgleda kojeg, biblijska *Suzana* je opisana samo na početku priče nakon što se predstavlja njezin muž Joakim koji je oženjen Hilkijinom kćeri: *On se oženi Suzanom, kćerju Hilkijinom, veoma lijepom i bogobojaznom* (Dn: 13, 2). Kada je riječ o svakodnevnom životu Marulić predstavlja jedan širokoliki opus namirnica koje su *Suzana* i Joakim imali u svome stanu: *Imiše širok stan mramorjem sazidan / iznutra ter izvan kolurom napisan / doli pak nanizan, kolondami sveđen / po k'londih ulizan lašćeć kako meden / uza nj trzan zelen mirisne travice / srid nje zdenac studen prebistre vodice* (Marulić, 1970: 109). Za razliku od književnog predloška biblijska priča iznosi samo činjenice kako je Joakim bio bogat i da je imao vrt oko kojeg su se skupljali Judejci. „Iako u proemiju tog epa odlučno odbija pomoć Apolona i Muza, Marulić je ipak odviše humanist a da bi se mogao odreći antičke mitologije, koja je ne samo antičkim pjesnicima nego i humanistima bila nepresušno vrelo poetskih slika“ (Gortan, 1971: 43). Kao što je svoje epove ukrašavao raznim mitološkim usporedbama tako Marulić u jednom prikazu *Suzanu* uspoređuje s Penelopom, kraljicom Itake i Odisejevom ženom: *Ni bila takova ni Penelope, ka / verno vrimenova dokla muža ščeka* (Marulić, 1970: 123). Što se tiče pohotnih staraca u *Suzani* su opisani kao zlo koje u sebi sadrži *ljubav nečistu* i uz to kritizira se njihova zloupotreba položaja na kojem se nalaze: *Svih jistvin lavezi bihu trbusi njih / zakona ni lezi ne biše nike u njih / Takaj objist u kih gospodovat bude, dobrotu u onih hudoba dobude* (Marulić, 1970: 113). Daniel je u biblijskom predlošku predstavljen kao momčić, a u Marulićevoj *Suzani* čitatelj dodatno dobiva saznanje kako se radi o dijjetetu: *Jošće ne imaše lit deset rasti sve / tere vapijaše: »Čist sam ja krvi te«* (Marulić, 1970: 120). On dolazi pred starce kako bi otkrio njihovo lažno suđenje nevinoj djevojci. U jednom i drugom predlošku spominju se pitanja koja zadaje jednom i drugom starcu u

vezi drveta ispod kojeg su Suzana i izmišljeni mladić počinili blud. U Marulićevoj *Suzani* pojavljuju se *gorski javor* i *bor*, dok su u Bibliji *trišlja* i *jasika*. Na kraju poeme Marulić opisuje slavlje Suzane i njezine obitelji, a tada nastupa molitva u kojoj pjesnik upozorava na grijeh koji mogu čovjeka izluditi i udaljiti od Boga, pa savjetuje žene da bježe od požude i bludnog čina jer će onda krenuti putevima Božjim: Ne pad u zgrišenje brezzakonja huda / ne imaj mišljen'je, žemo, svit aluda / bolizini i truda Bog će te slobodit / ako bižeć bluda pravo budeš hodit (Marulić, 1970: 125). Biblijska Suzana u svojoj kratkoći završava tako što su pohotni starci pogubljeni u skladu s Mojsijevim zakonima, a Suzanini roditelji i njezin muž zahvaljuju Bogu: *Hilkija i njegova žena dadoše hvalu Bogu za svoju kćer Suzanu, a tako i Joakim, muž njezin, i svi njezini rođaci, što se na njoj ne nađe ništa sramotno* (Dn: 13, 63).

7. Zaključak

Marko Marulić je jedan od najvažnijih hrvatskih književnika renesansnog razdoblja. Smatra se ocem hrvatske književnosti zbog svojeg doprinosa na književno umjetničkom području kada je riječ o kršćansko vergilijanskom epu o biblijskoj junakinji Juditi. Zbog svojeg zanimanja za teologiju i Bibliju postao je jedan od prvih hrvatskih „bibličara“. Zbog svoje želje za boljim poznavanjem kršćanske vjere u njegovoj se knjižnici nalazi vrijedna ostavština biblijskih tekstova u kojima je zapisivao svoje komentare. Maruliću je Biblija bila ishodište iz kojega se razvijao njegov književno umjetnički rad kako na latinskom, tako i na kako je on nazivao „naše jeziku“. Njemu je Biblija sadržala izvore o ljudskoj krjeposti i slabosti koje bi kasnije iskoristio u pisanju svojih književnih djela. Pronalaskom skupine knjiga pod nazivom *Ecclesiastici* pronađene su njegove dvije Biblije, a jedna od je nosila naziv *Biblia cum comento* i sastojala se od četiri sveska gdje su stajali piščevi komentari. O njegovoj ljubavi prema otkrivanju kršćanske istine i dodirima s biblijskom junakinjom Juditom piše i Zvonko Pandžić u jednom od svojih rasprava u časopisu *Vijenac*. On govori kako je na rubovima knjige o Juditi u Vulgati pronađeno mnoštvo njegovih bilježaka i vijugavih linija (Pandžić, 2019: 15). Njegova ga je strast i želja za istraživanjem poput studenta vodila kroz različite tekstove pa se i danas može vidjeti koliki je trud i napor ostavio u markiranim mjestima kako u biblijskoj Juditi, tako i u autorskom epu. Svoju je veličinu pokazao pred smrt kada je jednu polovicu svoje književne ostavštine darovao samostanu i svećenicima na čuvanje među tim su se knjigama nalazile i sažetak vlastoručne Biblije, Biblija s komentarima u četiri sveska i Biblija bez komentara. Epi *Judita* i *Davidijada*, iako različita od svojeg biblijskog

predložka, svojim katalogizima o lijepim ženama, pijancima i hrabrim ženama te opisima svakodnevnog života, ukazuju na Marulićevu poetiku: biti vjeran Bibliji i humanističkoj tradiciji.

8. Literatura

Knjiga

1. Kaštelan, Jure; Duda, Bonaventura. 1991. *Biblija: Stari i Novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1304. str.
2. Marulić, Marko. 1970. *Judita, Suzana, Pjesme*. Zagreb: Matica Hrvatska, 246. str.
3. Marulić, Marko. 2007. *Davidijada*. Zagreb: Demetra : filološka biblioteka Dimitrija Savića, 501. str.
4. Marulić, Marko. 2019. *Davidijada*. Zagreb: Matica Hrvatska, str. 556.
5. Pavelić, Milan. 1924. *Učitelj svete umjetnosti: od 400 god. smrti Marka Marulića*. Zagreb: Tisak Glasnik Srca Isusova, 29. str.
6. Pšihistal, Ružica. 2022. *Studije o Marulićevoj Juditi*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 330. str.
7. Solar, Milivoj. 2003. *Povijest svjetske književosti*. Zagreb: Golden marketing, 350. str.

Članak u časopisu

1. Botica, Stipe. *Marulićeva Judita i hrvatska tradicijska kultura*. Colloquia Maruliana. 2000, Vol. 9, str. 265-276. <https://hrcak.srce.hr/8629>
2. Delbianco, Valnea. *Biblijske žene u hrvatskoj književnosti srednjega vijeka i renesanse*. Narodna umjetnost : hrvatski časopis za etnologiju i folkloristiku. 2006, No. 2, Vol. 43, str. 135-148. <https://hrcak.srce.hr/23199>
3. Glavičić, Branimir. *O Marulićevu alegorijskom tumačenju Davidijade*. Hvar City Theatre Days. 1989, Vol. 15, No. 1, str. 152-161. <https://hrcak.srce.hr/102059>
4. Gortan, Veljko. *ČITAJUĆI MARULIĆEVU »DAVIDIJADU« I »JUDITU«: Rad pročitao 18. prosinca 1971. godine u Splitu na Simpoziju posvećenom »Juditi« Marka Marulića*. Čakavska rič : Polugodišnjak za proučavanje čakavske riječi. 1972, Vol. 2, No. 1, str. 35-44. <https://hrcak.srce.hr/129850>
5. Jozić, Branko. *Marulić – uzbek: novi prilog za životopis*. Colloquia Maruliana. 2018, Vol. 27, No. 27, str. 101-109. <https://hrcak.srce.hr/199394>

6. Lőkös, István. *Intertekstualnost u Marulićevoj Juditi*. Colloquia Maruliana. 2004, Vol. 13, str. 57-65. <https://hrcak.srce.hr/7996>
7. Lőkös, István. *Još jednom o alegorijskom tumačenju Judite*. Colloquia Maruliana. 2008, Vol. 17, No. 17, str. 189-197. <https://hrcak.srce.hr/23921>
8. Mikulić, Kovačić, Anita. *Analiza biblijskih heroína u Marulićevim djelima Judita i Suzana*. Colloquia Maruliana. 2002, Vol. 11, str. str. 92-102. <https://hrcak.srce.hr/8037>
9. Neralić, Jadranka. *Franz Posset: Marcus Marulus and the Biblia Latina of 1489: An Approach to his Biblical Hermeneutics*. Colloquia Maruliana. 2014, Vol. 23, No. 23, str. 271-277. <https://hrcak.srce.hr/120337>
10. Novaković, Darko. *Marulićeva "Davidijada" kao priča*. Latina et Graeca. 1986, Vol. 1, No. 28, str. 5-16. <https://hrcak.srce.hr/223657>
11. Palameta, Miroslav. *Alegorijski kodovi u XIII. pjevanju Davidijade Marka Marulića*. Crkva u svijetu : Crkva u svijetu. 2014, Vol. 49, No. 2, str. 178-196 <https://hrcak.srce.hr/126121>
12. Pandžić, Zvonko. *Platon, Judita i druga Biblija Marka Marulića*. Vijenac. 2019, No. 665-666, str. 14-15. <https://www.matica.hr/vijenac/665%20-%20666/platon-judita-i-druga-biblija-marka-marulica-29414/>
13. Pandžić, Zvonko. *Priča o Bibliji Marka Marulića*. Vijenac. 2019, No. 653, str. 16-17. <https://www.matica.hr/vijenac/653/prica-o-bibliji-marka-marulica-28843/>
14. Parlov, Mladen. *Lik žene u misli Marka Marulića*. Colloquia Maruliana. 2005, Vol. 14, str. 293-312. <https://hrcak.srce.hr/8937>
15. Posset, Franz. *The Illustrated Biblia cum comento from the Library of the Father of Croatian Literature, with Samples of his Marginalia*. Colloquia Maruliana. 2010, Vol. 19, No. 19, str. 141-158. <https://hrcak.srce.hr/51584>

9. Popis priloga

Slika 1. ΔυΔασκοί Theu (donja lijeva margina) i λογος (prvi kristogram s kovrčavom okomitom crticom na desnoj margini), Biblia Latina, svezak prvi, str.6 (izvor: <https://hrcak.srce.hr/51584>) – pristupljeno 20.8.2023.

Slika 2. Prikaz Marulićeve bilješke koja se nalazi u Biblia (sine cumento), a glasi: sacerdotes se induerunt ciliciis (izvor: <https://www.matica.hr/vijenac/665%20-%20666/platon-judita-i-druga-biblija-marka-marulica-29414/>) – pristupljeno 20.8.2023.